

Ջ Հ Ո Ւ Դ - Ք Ո Ւ Շ Ա Ն ^{*)}

(Հրէաստղագիտութիւն)

Վ Է Պ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

XIII

Արեգակը արդէն միջօրէի բարձրութեան վրայ էր և նրա կիզիչ ճառագայթները վանել էին փողոցներից բոլոր բանաւոր արարածներին ու միայն անբան արարածները, գլխաւորապէս շները, լեզուները կախ, հեւալով չանգռում էին հողը, որ և է մի խոնաւ փոս գտնելու համար: Տների աղիւսները, իբրեւ հնոցի մէջ, կարծես նորից թրձոււմ էին արեւի կիզիչ շողերի տակ. ամեն բան՝ շարժումն, կեանք դադարել էր փողոցներում, բազարներում, թիմչաներում: Մարդիկ, թմրած կամ կիսաբուռն, թափուած էին խանութի, բազարչաների, մզկիթների խտրների վրայ յարգեայ հովհարներով քշում էին ճանճերը կամ հով էին բերում: Երբեմն երբեմն փողոցի ծայրում, խանութների կամ մզկիթների առաջ լսում էր աբդուղ¹⁾ և կամ իսբանջիբի²⁾ ծախողների զիլ ձայնը և պապակուած լեզուները ամեն կողմից կանչում էին. այ դուղի, այ դուղի³⁾: Կէս կամ մի շահով սառն դուղը մի քիչ զովացնում էր պապակուածներին, նորից գլուխները ընկ-

*) Յե՛ս «Մուրճ» № 7.

1) Քան: 2) Քաղցրախառն մեղրաջուր: 3) Ո՛վ թան ծախող:

նում էին խտրների վրայ և ամեն տեղ դարձեալ տիրում էր մեռելային անշարժութիւն։ Փոշին, կեղտոտութիւնները, դարչահոտութիւնները պատերի տակ, տարածում էին մի այնպիսի հեղձուցիչ մթնոլորտ, որ անցնողը քիչ էր մնում շնչասպառ լինելը։

Անտանելի է Թէհրանը ամառուայ ժամանակ, ով կարողութիւն ունի, փախչում է ամառանոց, Շեմրանի հովասուն բարձունքը, Դէմավէնդի ստորոտները։ Հարուստների տներում, ապարանքներում առանձին սարդալիխաններ¹⁾ կան շինուած, ուր պատսպարում են տօթի ժամանակ, բայց միջակ և չքաւոր դասակարգի վիճակը ամառը սարսափելի է, մանաւանդ եթէ ջրի պակասութիւն է լինում, ինչպէս յաճախ պատահում է։ Զանազան վարակիչ հիւանդութիւններ, որոնք առաջ են գալիս կեղտոտութիւնից, անմաքրութիւնից, խակ պըտուղներ ուտելուց, հոտած, պշնած ջուր խմելուց, առատ հունձ են կատարում։

Մեր պատմութեան տարին, այդ սովորական աղէտների թուին աւելացել էր և մի այլ նոր աղէտ, անհասարսափելին՝ աղքատ դասակարգի համար. հացի, հասարակ սնանկեագ²⁾ հացի պակասութիւն էր և թանգութիւն, այն միակ սննդի, որով այդ դասակարգը մի կերպ քաշ է տալիս իր ողորմելի, թշուառ գոյութիւնը։ Սանկեագի բաթմանը³⁾, որ հազար դինար⁴⁾ էր լինում ամենաթանգ ժամանակ, իսկ սովորաբար եօթնհարիւր դինար կամ 14 շահի, այժմ ծախւում էր երկու ղուան, որը շատ դժուար էր ձեռք բերելը, այն էլ ինչ հաց — խառն աւազի, հողի և թեփի հետ։ Հացի թանգութեան և պակասութեան պատճառը ոչ թէ այն էր, որ ցորենի, ալիւրի պակասութիւն կար, ոչ, այլ այն, որ մի քանի հարուստ կալուածատէր խաներ, ամբարելով

1) Նկուղ, որի մէջ տեղ ջրի աւազան կալ և որ միշտ զով է լինում, կամ որի ներքե սառցարան է շինուած։ 2) Պարսկաստանի սովորական հացը, երկար, լաւաշի նման, բայց հաստ և խմորալի։ 3) Լիտր—7 ֆունտ։ 4) Հազար գինարը հասարար է քսան շահու կամ մի ղուանի, իսկ ղուանը =

ցորենը շտեմարանների մէջ, չէին ծախում, այլ պինդ պահում էին աւելի թանգ ծախելու համար։ Նրանք կաշառել էին բաղաբապետին, որի պարտաւորութիւնն էր հսկել բաղարների վրայ և այդպէս արուեստական թանգութիւն ու գրեթէ սով էին առաջ բերել։ Հացագործների մեծ մասը փակել էին խանութները, մնացել էին մի քանիսը, որոնք ցորենավաճառ կալուածատէրերի գործակալներն էին կամ ձեռք ձեռքի տուած էին գործում։ Դրանց խանութների կամ փոսերի առաջ ամեն օր առաւօտ և երեկոյ հաւաքւում էր ժողովրդի ահագին բաղմութիւն, մանաւանդ կանանց խումն բաղմութիւն, ամենքը հաց, հաց էին պոռում, բայց ստանում էին միայն նրանք, որոնք կարողանում էին մի լիտր աւազի, թեփի, կիրի, դարու շաղախի փոխարէն երկու ղռան վճարել։ Հայհոյանք, անէծք, լաց, աղաղակ բարձրանում էին ամեն կողմից, կանայք կատաղած, բարձրացնելով և ցոյց տալով մերկ, նիհար, կըմախք դարձած մանկիկներին, սպառնում էին հացագործին Ալլահի, մարգարէի, իմամների անէծքը թափել տալ նրա գլխին, եթէ անմիջապէս հաց չը տայ, հացագործը, իր անկարեկից, անտարբեր դէմքով կամ դըլուխն էր շարժում, կամ ինքն ևս հայհոյում և երբ տեսնում էր, որ հայհոյանքը, անէծքը բարկոծութեան փոխուելու վրայ էր, խոհեմաբար ներս էր մտնում և փակում հացարանի դուռը։ Ամբոխը կատարեալ ոռնոց էր բարձրացնում, հայհոյանք և լուտանք թափելով կամաց կամաց ցրւում էր։ Հետզհետէ ցերեկուայ տօթը բշտում էր ամենքին, այնպէս որ կէսօրուայ մօտ և մինչև տօթը անցնելը, փողոցներում տիրում էր մեռելութիւն և միայն սոված շներն էին հեւալով, լեզուները կախ կամ թաւալւում առուների թաց փոսերի մէջ, կամ վնդվնդալով, այստեղ այնտեղ թափառում։ Երեկոյեան դէմ փոսերի առաջ կրկնւում էր նոյն տեսարանը։

Անկարգութիւնները, ժողովրդի տրտունջները հետըզհետէ սաստկանում էին։ Բռնութեան, փայտի, խա-

դազանի տակ դարերով մեծացած, ճնշուած, հարստահարուած ժողովուրդը, որքան որ ստրկական յատկութիւններ ունենայ, որքան էլ վեհերոտ, [թոյլ լինի, բայց երբ նա զրկուած է և այն միակ միջոցից, որով պահպանուած է իր եղկելի գոյութիւնը—հացի կտորից, նա այլ ևս մոռանում է ամեն բան և քաղցած դազանի նման յարձակւում է, ջարդ ու փշուր անելով իր առաջ ամեն բան, կործանելով, տապալելով, վրէժխնդիր լինելով իր կրած բազմամեայ տառապանքների, անարգանքների համար։ Սակայն բռնկուելով հրաբուխի պէս, կատարելով իր աւերմունքները, ամբոխը, հէնց որ մի քիչ յագուրդ է տալիս իր դազանային հակումներին, նոյնպիսի արագութեամբ պաղում է, յետ է ընկնում և նրա վրայ տիրում է ահ ու սարսափ. ստրկական յատկութիւնը նորից երեւան է գալիս և նա ստրկի հլու, անմոռնչ խոնարհութեամբ տանում է սոսկալի պատիժները։ Քանի բանի անգամ Թէհրանում կատարուել էին այդպիսի դէպքեր. ինչպիսի զարհուրելի պատիժներով ամբոխը քաւել էր իր բոպէական բռնկման յանցանքը, և, սակայն, այդ սոսկալի պատիժները երբէք նրան յետ չէին կասեցրել նորից բռնկուելու ամեն անգամ, երբ անխիղճ հարստահարողները հացի արուեստական թանգութիւն սարքելով, քաղցածութեան էին ենթարկում նրան։ Այդ հանդամանքը քաջ գիտէին Թէհրանի իշխանութիւնները, ուստի և զգալով, որ հըրաբուխը կարող է յանկարծ ժայթքել, սկսեցին մտածել ձեռք առնելի միջոցների մասին։

Շահը քաղաքում չէր, բամազանը վերջացաւ թէ չէ, երբ նա քիչ քիչ անդորրութիւն ստացաւ և միամտուեց, որ Բէհման-Միրզայի փախուստը վտանգ չէ սպառնում իր գահին և երիտասարդ շահադէն տարուեց Կովկաս ու փակուեց Շուշի քաղաքում, այլ եւս Պարսկաստան չը վերադառնալու պայմանով, Մահմէդ Շահը շունչ առաւ և ցանկութիւն յայտնեց ամառը անցկացնել Լառի դաշտերի վրայ։ Պալատը և հա-

բէմխանէն քօչեցին: Շահի հետ քօչեցին և աւագանին, վեզիրները, մեծամեծները: Քաղաքում մնաց սակայն մեծ վեզիր Հաջի-Միրզա-Աղասին, որ շարունակ ախ ու վախ էր քաշում Բէհման-Միրզայի գոհարեղէնը ձեռքից թոցներուն համար. քաղաքում մնաց Բէգլար-Բէգին, ըստ պաշտաման, քաղաքապետը, որ խիստ չաղ թիքաներ և առատ ընծաներ էր ստանում ամբարդարներից, ¹⁾ ցորենի և գարու մազանդան ²⁾ չիջացներու համար: Ի հարկէ, քաղաքապետը, փորձառութեամբ, չէր մոռնում այս և այն կերպով քաղցրացնել Բէգլար-Բէգու բիմբը, և նրա միջոցով նաև մեծ վեզիրի բիմբը, այլապէս վաղուց նա փորձած կը լինէր իր գարշապարների վրայ ֆալախկայի հարուածները, բայց երբ ժողովրդական զայրոյթի արտայայտութիւնները սկսեցին սպառնալից կերպարանք ստանալ, Բէգլար-Բէգին շտապեց զեկուցանել ծերունի եպարքոսին իրերի վիճակը:

Հաջի-Միրզա-Աղասին, նստելով իր սիրելի ջօրու վրայ, մի քանի ֆէրրաշների, զուլամների և մունղինների ³⁾ ընկերակցութեամբ գնաց Լառ, Շահի մօտ, հրամայելով Բէգլար-Բէգուն սպասել իր հրամաններին:

Գիշերելով Շիրմանի գիւղերից մէկում, նա տեսաւ որ գիւղը գրեթէ ամայի է և իր բեռների համար ֆէրրաշները չեն կարողանում ոչ միայն գրաստ գտնել, այլ և յարդ, գարի ձիերի և ջօրիների համար: Շրջակայ գիւղերն եւս գրեթէ ամայի էին. ոչ յարդ կար, ոչ գարի, ոչ ցորեն, չը նայելով որ շատ տեղ հունձն արդէն արուած էր: Ծերունի եպարքոսը չը զարմացաւ, նա գիտէր, որ այդ գիւղերը փոքր ինչ առաջ ենթարկուել էին սիւրսաթի ⁴⁾, իսկ սիւրսաթը Պարսկաստանի

¹⁾ Շտեմարաքնատէր, ամբարող: ²⁾ Սակագին: ³⁾ Գիւանատան պաշտօնականներ, քարտուղարներ: ⁴⁾ Երբ պարսից Շահը ճանապարհ հորդում է, ճանապարհի վրայ ընկած երկու կողմերի գիւղերը պարտաւոր են հալթայթել պալատի, հարէմխանայի և զօրքի համար հարկատու գրաստը և ուտելիքը թէ մարդկանց և թէ անասունների համար. այդ տուրքը կոչում է սիւրսաթ: Հաջի բանակը իջեւնում է մի գիւղի մօտ, որ զինուորները, ֆէրրաշները թափում են գիւղը և ում մօտ

գիւղական ազգաբնակութեան համար աւելի մեծ պատուհաս է, քան մորեխը, երաշտութիւնը, մուկը. նա խանձում, այրում է, ոչնչացնում է ամեն բան իր առաջ իբրեւ Սահարայ անապատից փշող տօթակէզ քամի։ Ֆէրրաշները գտել էին գիւղում մի պառաւ կին, որին բռնելով, բերին մեծ վեղիւրի մօտ։ Հաջի-Միրզա-Աղասին, ի բնէ զուարճախօս լինելով, խօսակցութեան բռնուեց պառաւի հետ, որ դանդաւորում էր, թէ ֆէրրաշները զօռով իրան բռնել բերել են, երբ ինքն կամենում էր փախչել։

— Լաւ, նէնս¹⁾, ասաց մեծ վեղիւրը, ինչո՞ւ էիր փախչում։

— Բեզ դուրբան, պատասխանեց պառաւը, ախր չէ որ սիրսաք է։

— Էհ, քեզ ինչ, դու կին ես, քեզ հօ չէին բռնելու, որ Շահի բռնները տանես։

— Թոյլ կը տաս, զո՞ւրբան, մի առակ պատմեմ։

— Շատ լաւ, շատ լաւ, պատմիր, ասաց մեծ վեղիւրը, եթէ լաւ առակ եղաւ, քեզ մի լաւ խալաթ կը տամ։

«Մի օր, սկսեց պառաւը, դաշտում մի աղուէս թունդ փախչում էր։ Պատահեց նրան նապաստակը և հարցրեց. դրանցի, դրանցի, ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ ես լեղապատառ փախչում։— Չէս լսել, ասաց աղուէսը, որ սիրսաք է, և հրամայուած է բռնել բոլոր ջորիներին։— Լաւ, քեզ ինչ, դու հօ ջորի չես, որ բռնեն քեզ։— Աղուէսը ժպտաց և ասաց. օրհնած, այս շուլուղի մէջ ո՞վ է նկատում որ ես ջորի չեմ, այլ աղուէս. ում վրայ են

ծի, էշ, ջորի են գտնում, բռնում բերում են բանակը, ում մօտ չարդ, գարի, խոտ են գտնում խլում են, Թէև օրէնքով սահմանուած է, որ սիրսաթի փոխարէնը դուրս կան հարկերից, բայց այդ օրէնքը չէ դործադրւում, այդ պատճառով, հէնց որ զիւղացիները լսում են որ Շահը և իր բանակը պէտք է անցնեն իրանց երկրով, նրանք շտապում են վերցնել իրանց գրաստները և փախչել հեռու տեղեր, որ ձեռք չընկնեն. գիւղերը ամալանում են բնակիչներից և մնում են միայն մի քանի ծերեր ու պառաւ կանաչք։ Երբ պատուհասը անցնում է, բանակը հեռանում է, նորից վերադառնում են։

¹⁾ Մալր,

հասնում, բռնում են. մինչեւ ես կ'ապացուցանեմ որ ջորի չեմ, այլ աղուէս. ոտքերս նալած կը լինեն»:

Ծերունի եպարքոսը ըմբռնեց պառաւի առակի դառն ճշմարտութիւնը. նա չը բարկացաւ, այլ հաւատարիմ իր խոստման՝ հրամայեց իր տնտեսին մի լաւ խալաթ տալ պառաւին և բաց թողնել ու այլ եւս սիւրսաթի ետեւից չընկնել: Հասնելով Լառ, նա պատմեց Մահմէդ Շահին պառաւի առակը և Շահը քահ քահ խնդաց ու մեծարեց Հաջուն Սպահանից ընտիր սեխով, որին այնքան սիրահար էր:

Երկու օրից յետոյ Լառից մի զասիդ¹⁾ հասաւ Թէհրան, չորեք Բէգլար-բէգու դռան առաջ, նա յանձնեց նրան մեծ վեղերի կնիքով դրոշմուած մի թուամար²⁾ ու Շահի երկու ֆիրման:

Տօթը սկսում էր քիչ քիչ անցնել. փողոցները սկսում էին կենդանանալ. ջրկիրները կաշուէ տիկերի մէջ լցրած ջրով սրսկում և ոռոգում էին տների դաւիթները, փողոցները, կամ առաջարկում էին անցորդներին զովացնել իրանց պապակը սառցախառն ջրով: Թալիսման անող և ֆալ բացող մօլլաները պատերի խորշերի մէջ ծալապատիկ նստած, աղօթք մինջալով, սպասում էին չրերը կանանց, կամ դժբախտ սիրահարներին, որ նրանց գարգին դարման անեն: Պտղավաճառները, թաբաղները գլխին դրած, կշիռը ուսին ձգած, գովում էին իրանց պտուղները: Այդ միջոցին մի համալ, ձեռքին բռնած մի հատ սեանկազ հաց, որի գոյնը դժուար էր որոշել, ուրախ ուրախ անցնում էր այն փողոցով, որ տանում է դէպի Սէբզ-Մէյդան: Շեղի, Շիմրի³⁾ ընկեր դառնան այդ հայագործները, ասում էր նա բարձրաձայն. հազիւ կարողացայ երկու

1) Հետիոտն սուրճանդակ, հին արեւելքի միակ նամակատար ու նամակաբեր: 2) Տուֆար, գիր: 3) Եղիդն այն խալիֆն էր, որի ժամանակ Այուորդիները՝ չիւսէյն և Հասան նահատակուեցին, իսկ Շիմրը՝ նրանց զխատող դահիճն էր: Այդ պատճառով, շիա մուսուլմանի համար Եղիդից և Շիմրից աւելի անթիծեալ մարդ չը կալ աշխարհում:

դռան տալով, երկու օրուայ աշխատանքս՝ ստանալ այս հացը, եւ ի՞նչ հաց, Ալլահ, կէսը հող, մոխիր ու կաւիճ. այս էլ տէրութիւն է, այս էլ մուսուլմանութիւն է. հաւատա՛ որ մօլթանին, էրմանին, ջհուդը¹⁾ աւելի խղճմտանք կունենան, քան այս անիծած ամբարդար-ները»:

Մշակին շրջապատեցին անցուորները և տեղեկու-թիւններ հարցրին թէ ո՞ր փուռն է բաց. ապա բազմու-թիւնը սկսեց շտապով դէպի ցոյց տուած կողմն գնալ, մինչեւ հասաւ այնտեղ: Այն փողոցը, Սաբդի-Մէյդա-նին մօտ, Շահի պալատի հտեւը, ուր գտնուում էր փուռը և հացագործի խանութը, վխտում էր արդէն խառնիճաղանճ ամբոխով, որի մեծամասնութիւնը կազ-մում էին կանայք, իսկ մնացածը համայներ, սէյիդներ, դերվիշներ, զինուորներ և առհասարակ բանուոր դա-սակարգի մարդիկ: Խանութի թէք մակարդակի վրայ, ուր ցցուած էին մեխեր, հազիւ 5—6 հաց էր երեւում այդ մեխերից կախուած. դռան կողքին, կշեռի առաջ նստած՝ հացագործը, մօրուքը ու եղունգները խնայած մօտ 50 տարեկան մի մարդ, որի ճակատից ծորում էր քրտինքը, պարզում էր ձեռքը դէպի առաջ, ստանում էր փողը և ապա կշեռւով հացը, տալիս գնողին: «Ինձ ևս տուր կէս լիտր հաց, պոռում էր ամբօխից մի երկ-րորդը. ինձ մի լիտր, ինձ մի քառորդ, առ փողն, աչքդ կօխիր, շէյթանի փայ լինի, գլխիդ հարամ լինի», գո-ռում էին զանազան կողմերից: Հացավաճառը երգում, հաւատ էր անում: Իմամներին վկայ կանչում, որ հաց չը կայ և առաջարկում էր ամբօխին գնալ ուրիշ հացա-գործների խանութից գնել հաց: Երեխաները իրանց մօր գրկերում կամ շալակներին այնպէս աղէխարշ կերպով լացում էին «մնջրիկ, հաց, հաց, սոված եմ» պոռալով, որ օդը լցուած էր սուգ ու շիւանով: Ամբո-խը սպառնալիքներ էր կարգում, յուսահատութեան և

1) Մուսուլմանի կարծիքով մօլթանին, հալը, հրէան խղճմտանք կունենա:

անհամբերութեան նշաններ էր ցոյց տալիս և ամեն անգամ, երբ յուսահատութեան մղուած կանանց մինը բացականչում էր «այ քանդուկի այսպիսի տէրութիւնը, կործանուի Մահէդ Շահի գահը», նա, ամբոխը «ամին» էր պոռում: Ամբոխը մոռացել էր որ Ֆէրրաշները կարող են լսել Աշխարհի Աղօթատան հասցէին ուղղուած այդ անէծքները և այն ժամանակ կը լինէր «լալ և կրճտել ատամանց», բայց յուսահատութիւնը, քաղցը մի այնպիսի սոսկալի հրէշ է, որ քանդում է պատնէշները: Վտանգաւոր է ամբոխի այդպիսի տրամադրութեան ժամանակ նրա ակռաների տակ ընկել:

— Մայրիկ, հաց, հաց եմ ուզում, լսուեց դարձեալ մի երեխայի աղիողորմ ձայն, տես, նա ունի, ինչ սպիտակ, լաւ հաց է ուտում:

Բնազդմար ամենքի աչքերը ուղղուեցին դէպի երեխայի ցոյց տուած կողմը: Մի ջահիլ կին, գրկին ունէր 4 տարեկան մի աղջիկ, լացակումած, որ այժմ ուրախ ուրախ և ագահաբար ուտում էր մի կտոր սպիտակ լաւաշ: Ջահիլ մայրը, դիմելով մի քիչ հեռու կանգնած երկու կանանց, որոնց մինը խափշիկուհի էր, ասաց միւսին. «Թէեւ դու եահուդի¹⁾ ես, բայց Ալլահը և հազրաթ Մուսան²⁾ օրհնեն քեզ, որ խղճացիր իմ երեխային»:

— Ինձ էլ, ինձ էլ տուր մի թիքա, ճվպացին ամեն կողմից սովալլուկ երեխաներ, մեկնելով նիհար ձեռները դէպի բարեսիրտ հրէայ կինը:

— Տո՛ւր, տո՛ւր, եահուդի աղջիկ, տո՛ւր մեզ հաց:

— Ի՞նչ, թնդաց յանկարծ մի խուպոտ ձայն, մուսուլմանը այստեղ դարու հաց անգամ չէ գտնում ու տեղու, իսկ մուռաառ ջհուդը ցորենի պատուական լաւաշ է ուտում. խլենք նրանից այդ հացը, ջհուդը կարող է առանց հացի էլ մնալ:

— Տո՛ւր, տո՛ւր, եահուդի, հացը, ոռնաց ամբոխը որ արդէն էլեկտրականացած, մի առիթ էր որոնում:

1) Հրէայ, 2) Մովսէս մարգարէն:

ժայթքելու իր զայրոյթը և թափելու իր դառնացած հոգու մաղձը։

Եւ հարիւրաւոր բռունցքներ՝ սպառնալից ուղղուեցին դէպի հրէայ կիներ, որ, դարհուրած, սփրթնած, առեւի պինդ սեղմեց կռնատակի բօխչան, որից հանել էր մի երկու կտոր հաց և տուել երեխաներին։

— Այս հացը իմը չէ, աղաղակեց նա, տանում եմ Իմամ-Ջումայի տունը տիրուհուս համար։

— Սուտ է խօսում անդգամը, ինչ էք նայում, խըլէք ձեռնից, ոռնաց դարձեալ գաղանացած ամբօխը։

Եւ Ալլահը գիտէ ինչ պէտք է լինէր խեղճ հրէայ աղջկայ հայր, եթէ նրա ընկերուհի խափշիկուհին, որ մեղ ծանօթ Եասամանն էր, տեսնելով վերահաս վտանգը, չը խլէր աղջկայ կռնատակից բօխչան և չը նետէր ամբօխի մէջ, ասելով։

— Հա, առէք, առէք հացը, մէջը հալուայ եւս կայ, կերէք։

Կայծակի արագութեամբ ամբօխը վրայ տուեց և ինչպէս քաղցած շները թափւում են կրծած ոսկրի վրայ և միմեանց բզբտում, այնպէս էլ սովալլուկ բաղմութիւնը մէկ մէկու հրելով, ստնալօխ անելով, քիթ ու պոռնոգ ջարդելով, մի րոպէում բզբտեց բօխչայի բովանդակութիւնը։ Վայ ոտքս, վայ մէջքս, անիրաւներ ջարդեցիք ինձ, թեւս կոտրեցիք— ահա աղաղակներ, հայհոյախառն, որ լսում էին։

Եասամանը քաշ տալով իր յետեւից հրէայ աղջկան, մի կերպ հանեց նրան ամբօխի միջից և աղատեց իր այդ ճարպիկութեան շնորհիւ։ Հրէայ աղջիկը, սարսափած, մի և նոյն Ժամանակ չէր դադարում լացել, ասելով. հիմա ինչ պէտք է տանեմ տիրուհուս, ինչ պատասխան պէտք է տամ Սաւուղի մօրը։

— Փառք տուր Ալլահին, աղջիկ, որ կեանքդ աղատեցիր, չես տեսնում ամբօխը քաղցածութիւնից դադան է դարձել. բեղ բղիկ բղիկ կանէին, եթէ բօխչան

չը նետէի նրանց: Եւ որ շէյթանը դուրեց քեզ հաց տալ այն երեխային:

— Ինչ անեմ, սիրտս չը դիմացաւ, երբ լսեցի երեխայի աղիողորմ ձայնը:

Ամբոխը դեռ շարունակում էր մէկ մէկուց խլել ծեծով, հայհոյանքով հացի փշրանքները. հացագործը, տեսնելով նրա կատաղութիւնը, օգուտ քաղելով այն հանգամանքից, որ ամբոխը մի րոպէ մոռացաւ իրան, աննկատելի կերպով ծլկուել և փակել էր խանութի դուռը ներսից, թողնելով մեխերի վրայ մի քանի հաց: Հէնց որ ամբոխը այդ նկատեց, նորից յարձակուեց հացերի վրայ և կտոր կտոր անելով, սարսափելի ժխոր բարձրացրեց. նորից շատերը ոտնակոխ եղան, երեխաներ ճմլուեցին մայրերի գրկում, կանայք ուշաթափ եղան:

— Մուսուլմաններ, պոռաց յանկարծ մի ձայն, եկէք բռնենք ջհուդ աղջկան և թող նա տանի ցոյց մեզ, թէ որտեղ այդ մուստառ ջհուդները թագցրած ունեն սպիտակ հաց:

— Բռնեցէք, բռնեցէք ջհուդ աղջկան, ոռնաց ամբոխը:

— Ահա, ահա փախչում են խափշիկուհու հետ, լսելի եղաւ մի ձայն, նրանք մտան փոքր փողոցը:

Եւ մի քանի հոգի վազեցին Եասամանի ու հրէայ աղջկայ յետեւից, բայց հազիւ մի քանի քայլ առաջ էին գնացել, որ մի նոր հարայ հուրոց բարձրացաւ և ճիւղտի մի քանի հարուածներ ստիպեցին վազողներին կանգ առնել:

— Ինչ խաբար է, փէդէր-սուլտաններ, հարամզադէներ, ինչ կռիւ է, յետ քաշուեցէք, լսուեց Բէգլար-բէգու խրոխտ ձայնը և ֆէրրաշների ճիւղտների հարուածները սկսեցին դաղել սրա նրա մէջքը:

Ամբոխը, մի քանի րոպէ առաջ գազանացած, սպառնալից, սկսեց վախկոտութեամբ տեղի տալ, բայց կանայք վայնասուն բարձրացրին, «հաց, հաց ենք ու-

դում, Բէգլար-բէգի, դուք՝ Աստուած չունէք, դուք մոռնուածն չէք, մեզ կոտորելու էք սովից, դուք որ ճորամայէք, հաց կը լինի»։

—Կը լինի, կը լինի, ասաց Բէգլար-բէգին. լսե՛ք էք այժմ կը տեսնէք, ահա նառ¹⁾ են կանչում. էյ ճառչի²⁾, առաջ եկ։

Շաթիրի հագուստով մի մարդ, ձեռքին բռնած մի թումար, իջաւ էշից և կանգնելով ամբողջի մէջ, աղա-
ղակեց.

«Հրաման է մեծ Շահնշահին, ալ-խազան, ալ-խազան Մէհմադ Շահին—[թող Ալլահը յաւերժացնէ նրա թա-
գաւորութիւնը և տէրութիւնը։ Աշխարհի Աղօթարանը իմանալով, որ ժողովուրդը նեղութիւն է քաշում հացի պատճառով, որ քաղաքում ցորեն չէ ծախում, հրա-
մայել է աղա Բէգլար-բէգուն պաշտօնանկ անել քա-
ղաքապետին, Ֆալխիկայի երկու հարիւր հարուած տալ նրա ոտներին և նոր քաղաքապետ կարգել շահզադէ Աբգար-Միրզային։ Այսուհետեւ ով հացի հետ գարի, հող, թեփ խառնի, նրա ձեռքը կամ ականջը պէտք է կտրուի. հացի լիտը պէտք է հաղար դինարով ծախուի, ով այդ մազանդայով չը ծախէ, նրա ականջը պէտք է մխուի սիւնից։ Բոլոր ամբարդարները պէտք է ցորենը հանեն շտեմարաններից և ծախեն ղափանի³⁾ տակ առաջուայ գնով, եթէ ոչ նրանց ամբարած ցորենը պէտք է թառաշ⁴⁾ լինի։

«Հրաման է Շահնշահին, ալ-սուլթան, ալ-սուլթան Մէհմադ Շահին—[թող Ալլահը յաւերժացնէ նրա թա-
գաւորութիւնը և տէրութիւնը.—վաղը, մեծ հրապա-
րակի վրայ պէտք է պատժուեն Սպահանից բերուած խռովարարները, գողերը, զալքանները⁵⁾, լուծիները, ինչպէս և Շիրայի և Մազանդարանի կողմերում երե-
ւացած հերետիկոսները, որոնք բաբի անունով ոտնա-

1) ձառ կանչել—ձառ խօսել, լալտարարել հրապարակարար, 2) ձառ-
չի—ձառ կանչող, մոնետիկ, 3) Հասարակական կշիռ, 4) Աւար առնել,
5) Կեղծ զրամ կարող, կեղծող.

կոխ են անում շէրիաթի նուիրական օրէնքը, արհամարհում են զուրանը և մեծ մարգարէի պատուիրանները»:

— Սալավաթ, սալավաթ, պոռաց ամբօխը. Ալլահը երկար կեանք տայ մեր Շահին:

Ամբօխը, բարի լուրի քաղցր տպաւորութեան տակ, մոռանալով հացը, քաղցը, սկսեց գնալ մունետիկի յետեւից, սր հեծնելով էշը, շարունակեց իր ճառ կանչելը ամեն մի հացագործարանի առաջ կանգ առնելով. այդպիսով ամբողջ քաղաքում նոյն երեկոյեան տարածուեց Շահից ստացուած ֆէրմանների բովանդակութիւնը և դրդուած ամբօխը սկսեց քիչ քիչ հանդարտուել ու վաղուան տեսարանի հրճուանքի յոյսով օրօրել իրան: Մայրերը հանգստացնում ու քնացնում էին իրանց քաղցած մանուկներին այս խօսքերով. «տես էդուց որքան սեանկազ և լաւաշ կ'ունենանք»: Եւ լացից յոգնած երեխաները քնում էին:

Սակայն կային մարդիկ, ծերունիներ, որոնք զլուխները թափ էին տալիս, երեկոյեան, իրանց տների դռան սաքունների վրայ նստած զէլլան ծխելիս. «մեզ խաբում, քնացնում են. այս գիշեր ամբարդարները և հացագործները կը տեսնեն նոր քաղաքապետին ու դարձեալ ամեն բան իրանց բէֆով կը լինի, բաճախլունները ¹⁾ ում չեն կուրացնում»:

— Ո՛չ, Հաջի Աբբաս, պատասխանում էր հարեւանը. ասում են նոր քաղաքապետը շատ խիստ մարդ է և Շահը ևս շատ խիստ հրամաններ է արձակել:

Կը լուսանայ, կը տեսնենք. առանց Ալլահի կամքի մեր գլխից մի մազ անգամ չի ընկնի:

Մենք հետեւենք Եասամանին և հրէայ աղջկան:

XIV

Եասամանը, խորամանկ, ինչպէս լինում են առհասարակ խափշիկները, գործադրեց ամբօխի վերաբեր-

¹⁾ Ոսկիները:

մամբ այն, ինչ որ ճանապարհորդները գործադրում են շների վերաբերմամբ. երբ ճանապարհորդի վրայ յարձակում են կատաղի շներ և նա պաշտպանուելու հնարաւորութիւն չունի, նա հանում է պարկից իր պաշարը և ձգում նրանց առաջ. շները, թողնելով ճանապարհորդին հանդիստ, սկսում են իրար խեղդոտել, բոլորել մի ոսկրի համար, իսկ ճանապարհորդը անցնում է անվնաս: Եթէ Եասամանը չունենար գործելու այդ պաղարիւնութիւնը, հրէայ աղջկայ բուրդը ամբողջը վաղուց գլխի էր: Նա քաշեց նրա թեւից և տարաւ նեղ փողոցը, ապա օտիպեց արագացնել բայլերը: Մի փոքր տեղ դնալուց յետոյ, հրէայ աղջկը, որ յուզմունքից և վախից դեռ վրայ չէր եկել, ծնկները կծկուած զգալով, պզկեց պատի տակ մի քիչ շունչ առնելու, բայց Եասամանը լսելով այդ ըոպէին ամբոխի նոր ոռնոցը և սպառնալիքները հրէաների վերաբերմամբ, յետ նայեց և տեսաւ, որ վաղում են իրանց յետեւից: Նա կոպտութեամբ բարձրացրեց հրէայ աղջկան և առաջը ձգելով «փախիր, փախիր», պոռաց. ինքն եւս սկսեց վազել: Փախչելիս, նա նորից յետ նայեց և տեսաւ, որ այլ եւս ոչ ոք հետամուտ չէ իրանց, բայց գալիս է Սէլիմ շաթիրը մի բարձրահասակ սէյիդի հետ: Նա մի քիչ միամտուեց, ձայն տուեց հրէայ աղջկան կանգնել, մինչեւ հասաւ Սէլիմը, պատմեց մունեաիկի հրատարակածը և բոլորովին միամտացրեց, որ այլ եւս ոչ մի վախ չը կայ:

Սէլիմը, աչքով նշան արեց Եասամանին դէպի սէյիդը, որ կանաչ չալմայով և կանաչ գօտիով էր այս անգամ, ու մռայլ, ունքերը կիտած, քայլում էր նրա կողքին, խէթ խէթ նայելով հրէայ աղջկան: Վերջինս, նոր վախից ըռնուած, կպչեց Եասամանին և պինդ ըռնեց նրա թեւը, պաշտպանութիւն որոնելով: Նա ճանաչեց նրան. Եսթերին՝ իր տիրուհուն յափշտակող սէյիդն էր:

Սէյիդի համբերութիւնը այլ եւս հատել էր. Ի-

մամ-Ջուման ձգձգում էր գործը. նա պահանջել էր վկաներ, որոնց սէյիդը ներկայացրել էր. վկաները իր թաղի բնակիչները և հարեւաններ. ցոյց էին տուել, որ հրէայ աղջիկը իր յօժար կամքով էր մտել սէյիդի տունը, բայց Իմամ-Ջուման յայտնել էր, որ պէտք է հրէաների ցոյց տուած վկաներին ևս հարցաքննէ. այդ վկաները, աւելի բազմաթիւ քան սէյիդինը, որոնց մէջ և երկու մուսուլման ցոյց էին տուել, որ սէյիդը զօռով յափշտակել է Եսթերին և քիաբինը մօլլան կատարել է առանց Եսթերի գիտութեան ու համաձայնութեան: Սէյիդը բնազդմամբ զգում էր, որ Իմամ-Ջուման իր գլխին խաղ է խաղում, դիտմամբ ձգձգում է գործը: Միւս կողմից եւս Սէլիմի երկմտի քսու խօսքերը կասկած էին ձգել նրա սրտի մէջ Իմամ-Ջումայի վերաբերմամբ և գրգռել նրա խանդոտութիւնը: Նա գլխի էր ընկել, որ իրան մի թակարդ են լարում, բայց այդ բոլոր արգելքները, մանաւանդ հրէայ աղջկայ աննման գեղեցկութիւնը աւելի եւս բորբոքել էին նրա մէջ Եսթերին տիրելու ցանկութիւնը և նա որոշել էր վերջնական բացատրութիւն պահանջել Իմամ-Ջումայից, և եթէ Եսթերին իրան չը վերադարձնեն, նորից գրգռել ամբոխը ու ջհուդ-բուշան սարքել: Այդ մտքերով տողորուած, նա գնում էր այժմ Իմամ-Ջումայի տունը և այժմ իսկ հրէաների սիրտը վախ դրելու համար, հրէայ աղախնից լսուելու նպատակով, նա դիմեց Եասամանին, ասելով. «աֆէրիմ, այդ էր պակաս հիմա էլ սկսել էք մուռտառ ջհուդ կանանց հետ բարեկամութիւն անել, նրանց հետ նստել վեր կենալ: Ասա այդ շուն ջհուդ աղջկան, թող իմաց տայ միւս շներին, եթէ այսօր իմ կնոջս ինձ չը տան, էգուց ջհուդների թաղում քար քարի վրայ չի մնայ»:

Հրէայ աղախինը պինդ սեղմեց Եասամանի թեւը և շշնջաց. «ի սէր Աստուծու, պաշտպանիր ինձ, ես վախում եմ»:

—Ամօթ չէ, աղա, ուրբանդի տակից խօսեց Եա-

սամանը, որ այդպիսի խօսքեր էր ասում մեզ. մենք աղախիններ ենք, մեզ ինչ հրամայում են այն ենք անում. սա էլ Եսթերի հօր աղախինն է, նրա համար հաց էր տանում, սովածները խլեցին: Դուք եթէ խօսք ունեք, Իմամ-Ջումային դիմեցէք. ձեր գործը նրա հետ է և ոչ մեզ հետ:

—Ինչ, իմ կինս, մուսուլմանի կինը, ջհուդի հաց է ուտում: Ալլահ, Ալլահ, հողն իմ գլխին: Եւ Իմամ-Ջուման այդ թոյլ է տալիս,

Եւ նա արագացրեց բայլերը. Սէլիմը հետեւեց նրան, ժպտալով Եասամանին:

Երկու կանայք կամաց կամաց բայլեցին մինչեւ հասան Իմամ-Ջումայի տունը: Դռնապանը, ծերունի Հաջի-Բաբան, սաքուի վրայ չոքած ղէյլան էր ծխում, տմբաբաշխելով խինայած մօրուքը: Տեսնելով Եասամանին մի անծանօթ կնոջ հետ, նա հարցրեց.

—Ո՞վ է այս կինը:

—Ջհուդ խանըմի աղախինը. մեր խանըմը ինձ ուղարկեց սրան բերելու. մեզ հետ վերցրել էինք ընտիր սպիտակ լաւաշ. ախ ինչ լաւն էր, ամու¹⁾, բայց ճանապարհին վրայ թափուեցին և խլեցին, քիչ էր մնում մեզ էլ բզիկ բզիկ անէին, մի կերպ ազատուեցինք եկանք,

—Ախր ինչ կը լինի, Եասաման, որ այդ ջհուդները թողնեն իրանց քեաֆիր դենը և ընդունեն մեր սուրբ, ճշմարիտ հաւատը և ուղղակի դրախտ գնան:

Եւ դառնալով հրէայ աղախնուն, ծերունին յարեց:

—Է՛յ աղջիկ, եկ ինձ փորձառու աղսախալալիս²⁾ լսիր. ես բո՞ վատը չեմ ուզում. թող այդ մոլոր, ծուռ հաւատդ, ընդունիր մեր ճշմարիտ մուսուլման հաւատը. ես բեզ կ'առնեմ կին իմ տղիս համար, այն կեանքումն էլ հրեշտակների կին կը լինես:

—Հրէայ աղջիկը նորից մօտեցաւ Եասամանին:

1) Հօրեղբայր 2) Ծերունի

— Լաւ, լաւ, առաց ծերունի դռնապանը, ներս մտէր: Քաշեց հարէմխանէն տանող դռան չուանը:

Նստամանը և հրէայ աղջիկը մտան կանանոցը, չարշաւները վեր առին, երեսի քօղերը յետ ձգեցին: Փոքր բակից, նրանք մտան մի ընդարձակ պարտէզ, որի մէջ տեղ մի մեծ աւաղան կար և շատրուանը կարկաշելով ջուր էր ցայտում: Ժառուղիները նոր ջրուած էին, աւաղանի չորս կողմը տարածուած էին ծաղկանոցներ, որոնք անուշահոտութիւն էին տարածում, իսկ սաղարթախիտ ծառերը, շարժուելով երեկոյեան հովից, զովութիւն էին տարածում: Մի քանի կանայք, բոլորովին մերկ լողանում էին աւաղանում, միմեանց երեսին ջուր խփում և ուրախ ուրախ քրքիչ արձակելով, սուզում ջրի տակը ու նորից երեսը դուրս գալիս: Աւաղանի գլխին մի մեծ նոճիի տակ փռուած էր մի երկար գորգ, մի քանի մութաքէներ դրած. այդտեղ դրուած էր մէջմահիների մէջ զանազան պտուղներ — տանձ, խնձոր, սալոր, դեղձ. մի այլ մէջմահու մէջ դարսուած էին զանազան օշարակներով սրուակներ, մէջտեղը մի մեծ շաքսայ ¹⁾ շարբաթ ²⁾ սառուցի կտորներով և երկար եղեւէ փայտէ նախշած գգալներով: Երկու աղախին ևս գուլբեղանները ³⁾ ձեռքին բռնած կանգնած էին, երկու ուրիշ աղախին հոտաւէտ ծաղիկների փնջեր բռնած նոյնպէս սպասում էին լողացող խանրմներին, իսկ գեղանի, տկոր խանրմները երբեմն երբեմն նայուածքները ուղղում էին դէպի գունաւոր ապակեզարդ փոքր սենեակը, որ շինուած էր դիմացի թալարի գլխին և որտեղ կարող էր նստած լինել հարէմխանի տէրը — Իմամ-Ջուման, թէև անտեսանելի գունաւոր ապակիների միջից: Լողացող խանրմները դուրս էին գալիս աւաղանից և թափահարում: Ջրի կաթիլները, լուսաւորուելով վերջալոյսի շողերով, փայլում էին նրանց սպիտակ մարմնի վրայ ագամանդի նման: Աղախինը ածում էր

¹⁾ Սկաւառակ ²⁾ Շաքսրաջուր, քաղցր ջուր ³⁾ Ատրեղջրի սրճակ

խանըմի ամբ վարդաշուր, որով նա սրտիւմ էր սև վարսերը, որոնք երկար թափուած էին ուսերի վրայ. ապա վաթաթուելով բարակ շղարչանման սիւնաների մէջ, խանըմը նստում էր, թիկն տալիս մութաբին և միւս աղախինը անմիջապէս դնում էր նրա առաջ մի փունջ ծաղիկ ու մատուցանում էր մի գաւաթ սառն օշարակ։ Օշարակից յետոյ աղախինը տալիս էր մի ֆինջան սուրճ և մի լաւ չաղ արած զէյլան։ Երեք խանըմները—Իմամ-Ջումայի երեք բեաբինաւոր ամուսինները, թիկն տուած մութաբէներին, սև սաթի նման վարսերը տարածած մերկ վզերի վրայ, ժպտալից, և լուսաւորուած մայր մանող արեւի շողով, արդարեւ, նմանում էին հուրի-փէրիների։ Ծխելով զէյլանը, նրանք սկսեցին հագնուել, բայց ամենից առաջ սկսուեց սիւրմայի ¹⁾ դործողութիւնը. ոչխարի օտի կճպեղի մէջ ածած սիւրմայով յօնքերը խիտ քաշելուց յետոյ, նրանք վարդագոյն սնդուրով վարդի գոյն տուին իրանց այտերին և նոնի գոյն իրանց շրթունքներին։

Նկատելով ներս մանող Եասամանին հրէայ աղախնու հետ, խանըմներից տարիքաւորը, Գիւլասանէմը, չանկ անելով, ասաց.

—Մոխիր գլխիդ, սեւուկ, էլի ճրտեղերանք ես թրեւ գալիս, էլի ի՞նչ օյիններ ես սարքում, ո՞վ է այդ աղջիկը։

Խափշիկուհին խորամանկաբար ժպտաց.

—Ձեմ' ասի, Գիւլասանէմ' խանըմ, մինչեւ չը հրամայես մեզ մի մի գաւաթ սառն օշարակ տան բերաններս զովացնելու։

Խանըմը նշան նրան արեց և աղախինը երկու մեծ գաւաթ սառն շարքաթ լցնելով տուեց մինը Եասամանին, մինը հրէայ աղջկան։ Գաւաթը մի ումպով գլխին քաշելուց յետոյ, Եասամանը ասաց.

—Ձհուգների թաղից եմ գալիս. այս աղջիկը,

¹⁾ Սիւրմէ՝ արեւելքում դործածուող սնդուր։

Ռեբեկան, իմ տիրուհուս Լէյլա խանըմի հիւր հրէայ օրիորդի, Եսթերի աղախինն է, որին Եսթերը կամենում է տեսնել և տիրուհիս թոյլ է տուել:

Խանըմները հետաքրքրութեամբ նայեցին հրէայ աղջկան և նրա հագուստներին. «մօտ ե՛կ, տեսնենք, ջհուդ աղջիկ, ցոյց տուր մեզ շրջագդեօտդ, տեսնենք մերինի նման է կարուած, բայց մեզ չի դիպչես, կը մուռտառես»:

Օշարակ տուող աղախինը հէնց որ իմացաւ աղջիկը հրէայ է, բաժակը աւաղանում ջրի քաշեց և առանձին կողմն դրեց, որ յետոյ տաք ջրով եւս լուանայ, որովհետեւ դաւաթը պղծուել էր:

Հրէայ աղջկայ աչքերում արտասուք երեւային:

— Գնանք, ասաց խափշիկուհին, նրա ձեռքից բռնելով:

— Լսիր, Եսթաման, խանըմիդ ասա մեր երեքիս կողմից, թող գայ այստեղ մեզ հետ մի բաժակ օշարակ խմէ և քիչ զրոյց անենք. թող հրէայ աղջկան եւս հետը բերէ. ասա, թող շատ էլ նազ չանէ:

— Նազ էլ կանի սազ էլ, պատասխանեց խափշիկուհին. ումից է պակաս, որ նազ չանի:

Եւ բռնելով հրէայ աղջկայ ձեռքից, սկսեցին բարձրանալ սանդուխներով, որ տանում էր դէպի թաւարը, որի վրայ բացւում էին մի քանի սենեակների դռներ, որոնց մէկը Լէյլա խանըմի, Իմամ-Ջումայի չորրորդ քիաբինաւոր և ամենասիրելի կնոջ սենեակն էր տանում:

Սենեակը, ուր մտան խափշիկուհին և Ռեբեկան, ամբողջովին կահաւորուած էր պարսկական ճաշակով, ուր եւրոպական ոչ մի ձեռակերտ չէր կարելի տեսնել: Իմամ-Ջումայի տունը չէր կարող մուտք գործել պիղծ որ և է առարկայ, շինուած քաֆիրի, անհաւատի ձեռքով:

Մի մեծ ֆարահանի ընտիր գորգ ծածկում էր

ամբողջովին յատակը, իսկ տեղ տեղ փէնջէրէները¹⁾ առաջ, որոնք բացուում էին մի փոքրիկ պարտէզի վրայ, ձգուած էին Քիւրդստանի և Քիրմանի սաջա-դաներ²⁾։ Լուսամուտների վարագոյրները Բաշտի մե-տաքսեայ դործուածներէց էին. մեծ փէնջէրէի առաջ, պատի երկու կողմերին դրուած էին երկու մինդարէ-ներ և պատի տակով շարուած մուլթաքաներ Քիւշա-նի մախմարից։ Թախչաներում³⁾ ինչպէս և առաստաղի րահտիններում⁴⁾ շարուած էին պարսկական հին կաւ-եայ անօթներ, ափսէներ, ջրամաններ, շաքառաներ, խաթամի⁵⁾ հայելիներ, վարդամաններ, սրուակներ, ղէյլաններ, ֆինջաններ, մարգարտով ընդելուզուած, ասղենկար փոքր շաքառներ⁶⁾։ Մի այլ պատի տակին դարսուած էին վերմակ, դեօշակ, բարձ և ծածկուած մետաքսէ շարշաւով։

Լէյլա խանըմը, Սէլիմ շաթիրի նախկին հարսնա-ցուն, յօնքերը սուրմայած, մատերը խինայած հարէ-մական հագստով, գլխին դրած մախմարէ մի թասադ, որի առջեւից կարուած էր խոչոր մարգարիտների մի շարք և նրանց տակից ֆաթալի շահի ոսկիների մի երկրորդ շարք, վարսերը փռած ուսի վրայ, թիկն տուած մուլթաքային ղէյլան էր ծխում։ Կլոր, լայն շրջազգեստը, կարմիր նուրբ զանաւուղից⁷⁾, փոխանի տեղ, սկսած փորից հասնում էր մինչեւ սրունքը, այն-պէս որ պորտը բաց էր մնում, իսկ նրա տակից, շրջա-զգեստի չորս կողմով շարուած էին խառն ոսկիներ և յուլունք, այնպէս որ ամեն անգամ որ և է շարժում անելիս այդ ոսկիները և յուլունքը փորի վրայ չըխ-չըխկում էին. շրջազգեստի վերեւ հագած ունէր, կա-պոյտ նուրբ զանաւուղէ շապիկ, զանջիրաներով⁸⁾ որ չէր ծածկում փորն և որի թեւերը հասնում էին մին-

1) Լուսամուտ 2) Փոքր գորգեր 3) Պատի մէջ բաց դարաններ
4) Պատի և առաստաղի մէջ տեղ դուրս ցցուած հարթութիւն 5) Պարս-կական մօզալիկ 6) Արկղիկ 7) Երեսաքսէ կերպաս, որ գործում են Պարս-կաստանում 8) Ոսկէ թել կրուժովա

չեւ արմունկները. դաստակներին ձգած ունէր, բալ-
պանների տեղ, ոսկէ ծանր ապարանջաններ: Հասակով
հազիւ 25 տարեկան լինէր. դէմքը վերին աստիճանի
բարի և ժպտուն արտայատութիւն ունէր, միայն սուր-
ման տալիս էր աչքերին անբնական փայլ: Սենեակի
մէջ տեղ մէջմահիւնների մէջ դարսուած էին ծաղիկներ,
պտուղներ, օշարակներ:

Դէմ առ դէմ, միւս մինդարէի վրայ նստած էր
գեղանի Եսթերը, որի հագուստը Լէյլայի հարեմական
հագուստի հակապատկերն էր կազմում. միայն երեսը
և ձեռները կարելի էր տեսնել: Կարելի էր նկատել,
որ հրէայ օրիորդը ամենեւին չէ հետաքրքրւում հարե-
մական այն փարթամութեամբ, որով շրջապատուած
էր. նրա դէմքը թախծալի էր, մի քիչ գունատուած և
արտօսրի կաթիլները, սահելով այտերի վրայ, ցոյց
էին տալիս, որ նա նոր լաց էր եղել:

— Ես բեզ ասում եմ, բոյրիկ, վեր կաց գնա, երե-
սրդ լուայ սառն ջրով, մի քիչ պտուղ կեր, մարդ
այդքան էլ կը խրուի ախրութեան մէջ, չէ որ Ալահը
գլխած և ողորմած է, յուսադրում էր Լէյլա խանըմը:

— Ախ, բոյրիկ, ինձ համար մահից բացի փրկու-
թիւն չը կայ. աւելի լաւ է մեռնեմ, քան սէյիդի կինը
դառնամ և կամ...:

— Սուս, աղջիկ, սուս. դու կատարիր այն, ինչ որ
ես պատուիրեցի բեզ. դու առ երես հաճութիւն և հա-
ւանութիւն ցոյց տուր Իմամ-Ջումային. դրանով միայն
կարող ես փրկել քո ցեղակիցներին և բեզ, գրեթէ
անխելի ձայնով խօսեց Լէյլան, լսելով ոտնաձայն թա-
լարում:

Եւ կռահալով դէպի Եսթերը կամացուկ աւելացրեց.

— Սէլիմը խելօք, խորագէտ, հնարագէտ է. ինչ որ
նա ասում է պէտք է անել, երեսի մի բան զիտէ: Ահա
և Եասամանը ու քո աղախինը, ասաց նա բարձրաձայն,
երբ վարագոյրը բարձրացաւ և խափշիկուհին ու Ռե-
բեկան ներս մտան:

—Ռեբեկա!

—Եսթեր!

Եւ տիրուհի ու աղախին իրար փարելով, սկսեցին լացել:

Լացելով, Եսթերը չէր դադարում իրար ետեւից հարցմունքներ անել Ռեբեկային. ինչպէս է հայրը, ողջ առողջ են ամենքը, ինչպէս են եղբայրները, քոյրերը, զի է հագցնում փոքրիկներին, լուանում, սանդղում նրանց մազերը. ինչպէս է պառաւ տատը: Նրա սիրտը տրաքում էր. նա կամենում էր մի րոպէ առաջ իմանալ և լուր Սաւուղի մասին, բայց ամօթխածութիւնը թոյլ չէր տալիս որ առաջինը ինքն հարցնէ: Ռեբեկան պատասխանում էր կցկտուր. նրան աւելի տանջում էր այն միտքը, որ Սաւուղի մօր եփած լաւաշները և հալուան չը կարողացաւ հասցնել իր տիրուհուն:

—Ախ, խանրմ, ասաց նա, դու պէտք է բարկանաս իմ վրայ, շատ բարկանաս:

Եւ նա պատմեց իր դլխի անցածը, յայտնեց ամբոխի արած սպառնալիքը՝ շհուդ-բուշան սարքել:

Եսթերը սփրթնեց. արտասուքը հեղեղի նման թափուեցին նրա գեղեցիկ աչքերից. նա յանկարծ ցատկեց և պոռաց. «չուտ, շուտ, Ռեբեկա, գնանք, մենք էլ մեռնենք մերոնց հետ»: Սակայն խափշիկուհին հանդարտեցրեց նրան, պատմելով ինչ որ տեղի էր ունեցել և պատմել էր իրան Սէլիմը. նա պատմեց նոյնպէս թէ ինչ մեծ թամաշայ է լինելու վաղը: Իր ասածները եսասամանը ամենամեծ երգումներով հաստատեց, մինչև կարողացաւ համադրել Եսթերին: Եւ երբ Ռեբեկան, Սաւուղի մօր կողմից բարև հաղորդեց և օրհնութիւն, Եսթերը, շառագունելով, հարցրեց երբայեցերէն.

—Իսկ Սաւուղը:

—Սաւուղը սաստիկ հիւանդ էր, ամբողջ ժամանակ զառանցում էր, քո անունն էր տալիս շարունակ, այժմ մի բանի օր է լաւացել է, բեղ շատ բարեւ է աւում և ասում է, որ չը մոռանաս իրան, նա ասում է,

որ իրան կը սպանի, եթէ դու սէյիդի կինը դառնաս:

— Լսիր Ռեբեկա, ասա Սաւուղին, վկայ է Եհովան, որ ես երբէք մուսուլմանի կին չեմ լինի. ես կամ Սաւուղի կինը կը լինեմ, կամ կը մեռնեմ. երբ մեռնեմ, թող չը մոռանայ գերեզմանս զարդարել ծաղիկներով:

— Բայց ինչպէս կ'անես, հարցրեց Ռեբեկան. եթէ սէյիդի կինը չը դառնաս մեզ բոլորիս կը կոտորեն:

— Մեծ է Եհովան, ես ինքս դեռ չը գիտեմ ինչպէս կ'անեմ, բայց ես կ'ազատեմ ձեզ ամենքիդ: Այժմ գնա, մուլին ընկնում է, Եասամանը քեզ ճանապարհ կը դնի. հօրս ասա նրան լաւ վարձատրի: Բարեւիր և համբուրիր ամենքին իմ կողմից:

Եւ նրանք նորից իրար փարելով, լաց եղան:

— Դէ բաւական է, ինչ վայնասուն էք սարքել, մայրական քնքշութեամբ ասաց Լէյլան. գնա, քոյրիկս, լուացիր երեսդ, թող Ռեբեկան էլ գնայ, ուշ է: Շատ կարելի է աղան այժմ կանչէ քեզ, Եասամանը ասում է սէյիդը դարձեալ եկաւ.

— Սէյիդը, հարցրեց և ամբողջ մարմնով դողաց Եսթերը:

— Մի վախենար, ասում եմ քեզ, Եսթեր, մի յուսահատիր. դու արա ինչ քեզ խորհուրդ եմ տալիս և կ'ազատուես սէյիդից:

Եասամանը և Ռեբեկան դուրս գնացին. մի աղախին ներս բերեց արծաթէ շամդաներ, ճարպի մոմերով և մաղալով. գնելով գետնին, նա գնաց բերեց երկու մեծ մաւղեանկի¹⁾ և դրեց մոմակալների վրայ, որ բամին չը հանգցնէ ճրագները:

Եսթերը թիկն տալով մութաքէներին, խորասոյգ եղաւ մտածմունքի մէջ: Սեւ և մուայլ էին այդ մտածմունքները: Երիտասարդ աղջկայ առաջ մի սոսկալի դիլեմա էր դրուած. կամ ուրանալ հաւատը, առելի մարդու կին դառնալ և հրաժարուել իր հոգու հատոր

¹⁾ Ապակեայ կամ շղարշից շինած մեծ խողովակ:

Սաւուղից, կամ թոյլ տալ, որ իր հայրը, իր նշանածը, իր դաւանակիցները մոռուլման ամբոխի կատաղութեան մատնուեն։ Ի՞նչ անել, որ ճանապարհն ընտրել, որ ջուրն ընկնել։ Լինելով հարուստ հրէայի դուստր, նա գրագէտ էր, նա գիտէր հրէական ազգի պատմութիւնը, մանաւանդ սքանչելի առասպելական աւանդութիւնները այն բոլոր հրաշքների մասին, որոնցով եհովան փրկել է միշտ իր ընտրեալ ազգին նեղութիւններից և փորձանքից։ Նա գիտէր եսթերի պատմութիւնը և դեռ մանուկ ժամանակ, երբ իր հանգուցեալ մայրը զանազան պատմութիւններ էր անում, նրա սրտի մէջ ծագում էր փափագ մի մեծ բանով հռչակուելու, ամենքի գովասանութեան արժանանալու, եհովայի և հրեշտակների օրհնութեան տիրանալու։ Նա այժմ հասած էր համարում այդ բոլորն, բայց, այստեղ Տէր, ի՞նչ գնով. պէտք է ջարդ ու փշուր լինէր այն երջանկութիւնը, որ նա գգւում, փայփայում էր իր սրտում։

Դեռ երկու ամիս առաջ նա անբաւ երանաւէտ էր զգում իրան. ամուսնանալ Սաւուղի հետ, որին նա դեռ երեխայ, երբ միասին խաղում էին, բոլոր հոգով սիրում էր, Սաւուղի, որ թոյլ չէր տալիս ոչ ոքի նեղացնել իրան, վերաւորել, միշտ վարդի փունջեր էր տալիս իրան — կազմում էր նրա բոլոր անուրջների կատարումն։

Ճիշտ է, երբ երկուսն ևս մեծացան, նրանց բաժանեցին, այլ ևս թոյլ չէին տալիս միասին խաղալ, բայց նա գիտէր, որ Սաւուղը դարձել է մի գեղեցիկ երիտասարդ, որ նա թաղի բոլոր երիտասարդների մէջ ցոյց է տրւում ծերերի կողմից իբրեւ առաքինութեան, ժրջանութեան, աշխատասիրութեան օրինակ. նա գիտէր, որ բոլոր մայրերը փափագում էին այդպիսի փեսայ ունենալու. նա գիտէր, այսինքն նրա սիրտը զգում էր և այն, որ Սաւուղը սիրում է իրան, ինչպէս ինքն է սիրում նրան, որ նա ոչ մի աղկայ վրայ աչք չէ տնկում բացի իրանից։ Եւ ահա երբ նա կարծում էր ժամը հասած՝ սեղմելու Սաւուղին իր կրծքին, նա պէտք

է ոչ միայն զրկուի նրանից, ոչ միայն նրա երեսը չը տեսնէ այլ ևս, այլ և մի զգուելի, գարշելի մարդի համբոյրները, գգուանքը ընդունէ և իր հայրերի, իր մօր պաշտած կրօնը ուրանայ։ Ոչ, ոչ, հազար անգամ աւելի լաւ է մեռնել, գոնէ այնտեղ, արքայութեան մէջ—իսկ արքայութիւնը, Եսթերի հաւատով, միայն հրէաների համար է պահուած.—նա կը տեսնէ մօրը, նա կը սպասէ և կը միանայ Սաուուղի հետ։ Այժմ նա պարտաւոր է մի կողմ թողնել անձնական, երկրային երջանկութեան միտքը և զոհել իրան իր հօր, նշանածի և դաւանակիցների կեանքը փրկելու համար։ Բայց նա չէ կամենում զոհել իր անմեղութիւնը, իր կուսութիւնը, նա չէ կամենում դաւաճանել իր նախնիքների կրօնին, նահապետներին և մարգարէներին։ Եւ նա որոշեց ոչ թէ անձնատուր լինել, այլ իր մահով փրկել ամենքին։ Եթէ, մտածում էր նա, հայրս և բարբրիները կարողացան հաստատել, որ ինձ զօռով են տարել, շատ լաւ, այն ժամանակ բոլորս ազատուած ենք, եթէ ոչ, ես առերես ցոյց կը տամ, որ համաձայն եմ մուսուլման լինել, մուսուլմանի կին դառնալ, միայն որ իմ ազգակիցներին ձեռք չը տան ու յետոյ, երբ ազատութեան ֆետուան ստորագրուի, ինձ տան սէյիդին և նա ինձ տանի իր տունը, թոյն կ'ընդունեմ կամ դաշոյնը կը խրեմ սրտիս մէջ։ Եւ այդ նպատակով, դեռ սինագոգում դումարուած ժողովի օրը, երբ նա եկաւ այդ որոշման, նա թագգրեց իր շորերի մէջ թոյն և փոքր դաշոյն։ Բարեբախտաբար, Իմամ-Ջուման յանձնեց նրան Լէյլա խանըմի պաշտպանութեան և Եսթերը նրա մէջ գտաւ մի բարեսիրտ կարեկից մարդ։ Սկզբում, Լէյլա խանըմը, իբրեւ բարի մուսուլմանուհի, խորշում էր հրէայ աղջկանից, երբ սա յայտնեց, որ ինքն ամենեւեւին մուսուլմանութիւն չէ ընդունել և մուսուլմանի կին չէ, և շփումն նրա հետ համարում էր պիղծ, մարբել սրբել էր տալիս ջրով նրա դիպած անօթները, բայց Եսթերի չքնաղ գեղեցկութիւնը, համակրելի դէմ-

բը, խեղճ խօսակցութիւնը, մանաւանդ անկեղծ և անհուն վիշտը շարժեցին ի բնէ գթած կնոջ սիրտը և նա, շուտով մօտեցաւ նրան, բրոջ համակրութիւն զգաց զէպի նրան և երկու կանանց մէջ հաստատուեց մտերմական յարաբերութիւն մինչև այն աստիճան, որ Եսթերը խոստովանեց նրան իր սէրը առ Սաուլը և իր ծով վիշտը: Լէյլան, որ նոյնպէս համակուած էր նոյնպիսի վշտով, խոստովանեց նրան իր սէրն առ Սէլիմը, իր յոյսերը, որ կը յաջողուի իրան ազատուել ատելի Իմամ-Ջումայից ու միանալ իր սիրելի Սէլիմի հետ, նա յայտնեց, թէ որքան ատում է Իմամ-Ջումային և լաւ ճանաչելով վերջինիս վաւաշոտութիւնը, զգուշացրեց Եսթերին: Սակայն, մենք տեսանք որ Սէլիմը այլ հրահանգ տուաւ Լէյլային, ունենալով իր սեպհական ծրագիրը, որի իրագործումը պէտք է հասցնէր նրան իր նպատակին: Միւս կողմից Իմամ-Ջումայի վարմունքը ոչ միայն զարմացրեց Եսթերին, այլ և միանգամայն չլկացրեց նրան և Եսթերը տեսաւ, որ այժմ վտանգը թէ իր համար և թէ իր դաւանակիցների համար աւելի մեծ է: Յուսահատութիւնը պատեց խեղճ աղջկան, բայց Լէյլա խանձմը շարունակ համոզում էր նրան առերես հաճութիւն ցոյց տալ Իմամ-Ջումայի ասածներին, և այդ ձեւով, ստանալ նրանից ազատութեան ֆիթուս:

Սէլիմը չէր սխալուել իր կարծիքի մէջ. Իմամ-Ջուման, թէեւ ալեւոր, բայց ազահութիւնից բացի տուտուում էր մի ուրիշ կրքով—վաւաշոտութեամբ: Նա նոյնչափ ժամանակ էր նուիրում հարէմական զուարճութիւններին, որչափ զուրանի այսներ կարգալուծ. նրա չորս բեաբինաւոր ամուսիններն էլ 20—25 տարեկան ջահիլ կանայք էին: Նա ստիպուած էր այդ պատճառով յաճախ դիմել մէջունի¹⁾ օգնութեան: Եսթերի հիանալի

1) Մէջուն, մի ղեղ է կամ հատիկներ, որ շահերը և ծերունիները ուտում են իրանց առնական կարողութիւնը վերականգնելու և սաստկացնելու նպատակով, 1902.

գեղեցկութիւնը, կուսական թարմութիւնը սաստիկ տուփանք գրգռեցին նրա մէջ և, որովհետեւ, իբրեւ փորձուած մարդ, նա շատ լաւ գիտէր, որ սէյիդի ասածներն բոլորը սուտ են և հնարուած ու սարքուած են պարզապէս այդպիսի համեղ պատառը կլանելու համար, ուստի եւ վճռեց այդ պատառն եթէ ոչ ինքը կլանէ, գոնէ առաջ ինքը ճաշակէ։ Այդ ուղղութեամբ և սկսեց գործել։ Առաջին հարցաքննութեան ժամանակ նա երկար յորդորեց եսթերին թողնել մովսիսական կրօնը, ընդունել լոյս հաւատ Մահմէդի կրօնը, նկարագրելով նրան սպասող անբաւ երանութիւնները այս և հանդերձեալ աշխարհում։ Նա խոստացաւ մինչեւ անգամ լուծել սէյիդի բեաբինը և նրան ամուսնացնել մի խանզադէի, շահզադէի հետ, բայց եսթերը չը յօժարեց և մերժեց և երբ, ահ ուղղով սպասում էր, որ Իմամ-Ջուման կը բարկանայ, իր մահուան դատավճիռն կարձակէ, նա շատ զարմացաւ տեսնելով, որ Իմամ-Ջուման մեղմացաւ և ասաց, «շատ լաւ, քանի որ չես կամենում, ես պէտք է վկաների միջոցով քննեմ գործը, այս էլ ասեմ, որ ամեն բան բեզանից կը լինի կախուած. եթէ կանես ինչ որ ես բեզ կասեմ, կազատուես և կազատես բո դաւանաւորացներին»։ Չը հասկանալով այդ խօսքերի իսկական իմաստը, չլացած այդքան անակնկալ բարութիւնից, եսթերը ընկաւ ծերունու օտները և համբուրեց ձեռքը, խոստանալով ամեն բան անել, ինչ կը հրամայէ նա։ Քանի որ խնդիրը վկաների ցուցմունքից էր կախուած նա յոյս ունէր, որ իր հայրը և րաբբիները կը կարողանան վկաներ գտնել և ճշմարտութիւնը յայտնել տալ։ Եւ նորից յոյսը մտաւ եսթերի սիրտը. նորից վերակենդանացան նրա փայփայած, գգուած երազները ընտանեկան երջանկութեան մասին. նորից կեանքը ժպտաց նրան։ Նա ուշադրութիւն չը դարձրեց, թէ

ցնելու համար Ասում են, ամենազօրեղ մէջուն գոհարեղէնի փռից պատրաստածն է։

որքան կեղտոտ կիրք, պագշտութիւն կար այն համբոյրի մէջ, որ Իմամ-Ջուման դրոշմեց նրա ճակատին, երբ ինքը համբուրեց նրա ձեռքը, չը խորշելով ամենեւին որ ինքը մոռտառ ջհուդ է։ Վերադառնալով Լէյլա խանըմի մօտ, որի բարեսրտութիւնը արդէն կարողացել էր գնահատել, և պահանջ զգալով մէկի առաջ թափ տալ իր սիրտը ուռչեցնող ուրախութիւնը, Եսթերը պատմեց նրան Իմամ-Ջումայի մօտ անցածը։ Երիտասարդ կինը, որ լաւ ճանաչում էր իր ամուսնու սեւ հոգին, խղճաց Եսթերին և նրա բարի սիրտը դրդեց նրան բանալ հրէայ աղջկայ աչքերը ու զգուշացնել նրան։ Եսթերը շուտով ինքն էլ համոզուեց, միւս հարցաքննութիւնների ժամանակ, Իմամ-Ջումայի երկմտի խօսքերը, անուղղակի առաջարկները և պագշտ նայուածքները այլ եւս ոչ մի կասկած չէին թողնում նրա անարդ դիտաւորութիւնների մասին։ Յուսահատութիւնը նորից պատեց անթափանցելի խաւարով խեղճ Եսթերի սիրտը. նա տեսաւ որ իր վիճակը աւելի անելանելի է. դեռ առաջ յոյս ունէր, որ իր մահով կազատէր և իրայիններին և իր պատիւը և սէրը. այժմ այդ յոյսն էլ չքանում է. նա կարող է իրայինների ազատութիւնը ձեռք բերել միայն իր անարգանքով, խայտառակութեամբ, իր անմեղութիւնը, կուսութիւնը և սէրը զոհելով։ Եթէ նա չը համաձայնէր կատարել Իմամ-Ջումայի ցանկութիւնը, այն է յագեցնել իր անմեղութեան գնով նրա անասնական կիրքը, նա կը մատնէր իրան և իր դաւանակիցներին կորստի. իսկ եթէ յօժար էր լինել Իմամ-Ջումայի սիրդան, ինչպէս սա ցանկանում էր, մի բանի ժամանակուայ համար, ճիշտ է, նա կազատէր հրէական թաղը, բայց նա դրանով կսպանէր Սաւուղին, կարժանանար նրա ատելութեան և ինքն եւս բարոյապէս մեռած կը լինէր, իբրեւ մի անարգուած, լլկուած արարած. դրանից յետոյ իր մահն ոչ մի նշանակութիւն չունէր. դրանից յետոյ ինչ երեսով նա կը համարձակէր բաղխել

գրախտի դուռը, տեսնել այնտեղ իր մօրը և սպասել Սաւուղին, որից նա արհամարհուած, ատուած պէտք է լինէր։ Եսթերը տեսնում էր որ Տիրոջ աջը սաստիկ ծանրացել է իր վրայ. նա իրան արդէն կորսուած էր համարում։ Ով պէտք է հասնէր իրա պէս մի խեղճ աղջկայ օգնութեան Իմամ-Ջումայի տանը և ով կը համարձակէր. գառը պահ էին տուել գայլին, որ արդէն սրել էր ժանիքները։ Աղի արտասուք էր թափում գիշեր ցերեկ Եսթերը և մտածում էր նոյն իսկ այժմ վերջ դնել իր թշուառ մատաղ կեանքին և ազատուել անպատուութիւնից, գուցէ իր մահով եւս լուծուէր խնդիրն և հրէաները ազատուէին վտանգից. յամենայն դէպս Սաւուղի սէրը, յարգանքը պահպանուած կը լինէին և իր սիրեցեալը կը զարդարէր իր գերեզմանը սիրահարների ծաղիկներով։ Սակայն Լէյլա խանըմի յուսադրութիւնները և տուած նոր խորհուրդը փրկեցին նրան վերջնական յուսահատութիւնից. «Դու առ երես հաւանութիւն ցոյց տուր Իմամ-Ջումայի ասածներին, համոզիր նրան, որ պատրաստ ես կատարել նրա ցանկութիւնը և աշխատիր ստանալ ֆիթուա, որով նա բեզ և բո աղագակիցներին անմեղ հրատարակէ. մնացածը թող տուր ինձ և Սէլիմին, մենք բեզ կ'ազատենք նրա ճիրաներից»։ Եսթերը թէև չէր կարողանում հասկանալ, ինչպէս կ'ազատեն իրան, բայց որոշեց հետեւել Լէյլայի խորհրդին. եթէ չազատուէր, դարձեալ կարող էր թոյնով կամ դաշոյնով վերջ դնել իր կեանքին, բայց գոնէ ձեռք բերած կը լինէր իր ժողովրդի, իր սիրելիների փրկութեան վճիռը։

Այժմ ևս նա խորասուզուած էր այդ սրտամաշ մտածողութիւնների մէջ. նա գիտէր, որ շատ շուտով, վաղը կամ նոյն իսկ այսօր, իր ճակատագիրը պէտք է վճռուի. նա դողաց, լսելով որ սէյիդը եկել է Իմամ-Ջումայի մօտ. նա շուտ շուտ նայում էր թէ ահա կը բացուի վարագոյրը այն դռան, որ միացնում էր Լէյլա խանըմի սենեակը Իմամ-Ջումայի առանձնասենեակի

հետ, և Իմամ-Ջուման կը կանչէ իրան. մետաքսէ վարագոյրի շխշխկոցը, որ առաջ էր բերում լուսամուտից փչող երեկոյեան հովը, դողահար էր անում նրան:

Էզանը վաղուց ասել պրծել էին և ընթրիքը արդէն պատրաստուած էր սենեակի մէջ տեղ ու մի քանի անգամ Լէյլա խանըմը, որ նոյնպէս ընկղմուած էր քաղցր անուրջների մէջ ու մտքով համբոյրներ էր ուղարկում իր սրտի հատոր Սէլիմին, հրաւիրել էր Եսթեօրին մօտենալ սուփրին¹⁾, բայց Եսթեօրը ոչինչ չէր լսում. նրա խռոված հոգին հեռու, շատ հեռու էր սաւառնում: Յանկարծ սենեակի աղօտ լուսաւորութեան մէջ, դիմացի պատի վրայ, նկատուեց Իմամ-Ջումայի ստուերը, որ թուաց Եսթեօրին սատանայի դէմք, այնքան անճոռնի էր. բայց նրա զգուելի ձայնը ուշքի բերեց հրէայ աղջկան. «Ո՞վ կայ այդտեղ, թող ասեն ջհուգ աղջկան գայ ինձ մօտ»: Եսթեօրը ծլունկ եղաւ, և զարմանալի է, որ վտանգի ըռպէն մօտեցած լինելը նրան ոչ թէ սարսափեցրեց, այլ արիացրեց. վերջապէս թող կատարուի ինչ որ Եհովան տնօրինել է ինձ և ճակատիս դրուած է, մտածեց նա: Նա տնտղեց իր շորերի ծալքերը, տեսնելու համար այնտեղ են թոյնը և դաշոյնը և չարչաւը ձգելով գլխին, դիմեց դէպի դուռը, որտեղից լսուել էր ձայնը և բարձրացրեց վարագոյրը:

Սենեակը, ուր մտաւ Եսթեօրը, երկար էր և բացի գորգերից ու ըուֆարչերից²⁾ ուրիշ ոչինչ չը կար, և ոչ ոք էլ չը կար այդ սենեակում, որի մի դուռը բացուում էր արդէն այն նրբանցքի վրայ, որ բաժանում էր Իմամ-Ջումայի էնդէրունը³⁾ բիրունից⁴⁾: Մի հատ շամդան դրած թախչայում աղօտ լուսաւորում էր այդ սենեակը: Բայց Իմամ-Ջումայի ձայնը լսուեց սենեակի միւս ծայրին գտնուող մի դռնից, որ տանում էր մի ուրիշ փոքր սենեակ: Եսթեօրը մտաւ այդտեղ. բարձր մինդարէյի վրայ, թիկն տուած մութաքաններին, քղանց-

1) Սփռոց: 2) Գորգի երես: 3) Կանանոց: 4) Ցան դրսի տղամարդկանց մասը:

քաւոր պարեգօտի կապերը արձակած, գլխին թիրմա արախչին դրած, մէջքի շալ սպիտակ գօտին քակած, նստած էր Թէհրանի քահանայապետը և զայլան էր ծըխում ու ծուխը բուլա բուլա արձակում: Ոչ որ չը կար սենեակում:

Եսթերը գլուխ տուեց ու կանգնեց դռան առաջ:

—Մօտ եկ, նստիր մօտս, առայ Իմամ-Ջուման:

Եւ իր պագշոտ նայուածքը յառելով հրէայ աղջկայ վրայ, շարունակեց.

—Լսիր, ջհուգի աղջիկ. վերջին անգամ եմ յորդորում բեգ: Ի՞նչ առաջ սէյիդը եկել էր, գանգաւում էր, որ վճիռ չեմ արձակում: Ես խոստացայ վճիռը վաղը տալ: Այդ վճռից կախուած կը լինի ազատութիւն կամ մահ քո և ջհուգների համար, իսկ թէ որ վճիռը լինի, այդ էլ բոլորովին բեղանից կը լինի կախուած: Վերջին անգամ եմ առաջարկում բեգ, կամենում ես կատարել ցանկութիւնս:

Եսթերի սիրտը այնպէս էր թռթռում, որ քիչ էր մնում կուրծքը պատռուի ու դուրս գայ: Նա կարողացաւ այնուամենայնիւ արտասանել.

—Եթէ կատարեմ աղայի հրամանքը, կը տաք ֆիթուա, որ սէյիդը ոչ մի իրաւունք չունի ինձ վրայ, որ յափշտակել են ինձ զօռով և հրէաները ոչ մի բանում մեղաւոր չեն:

—Կը տամ, կը տամ, հոգիս, կեանքս էլ կը տամ այդ նազանի սև աչքերիդ, սաթեայ վարսերիդ համար:

—Ինձ մի բանի ժամանակ սիղա պահելուց յետոյ կարձակէք և կը վերադարձնէք ծնողներիս:

—Երբեւնի եմ հազրաթ ֆաթմայով, որ այո! Համաձայն ես ուրեմն:

Տիրեց խորին լռութիւն. Իմամ-Ջումայի թշերը կարմրել էին, աչքերը փայլատակում էին գիշատիչ գաղանի աչքերի նման, նա մօտեցաւ Եսթերին և սա արդէն զգում էր իր երեսին նրա անատամ բերանի խռռչից փչող զազրալի հոտը և տաք շունչը:

— Համաձայն եմ, շնչաց եսթերը:

— Ախ, հոգեակս, տուր մի համբուրեմ՝ այդ աննման աչքերդ, շոյեմ այդ գեղեցիկ վարսերդ:

Բայց նապաստակի արագութեամբ եսթերը ցայտեց և մի ոստիւնով դռան մօտ կանգնեց.

— Ոչ, աղա, ոչ. կատարիր առաջ խոստումդ. գրիր, կնքիր, տուր ինձ ֆիթուան և ապա պատրաստ եմ կատարել կամքդ: Ես հօ փախչել չեմ կարող քո ձեռքից:

— Լաւ, վաղը առաւօտեան կը ստանաս ֆիթուան, վաղը երեկոյ էլ այստեղ կը լինես:

— Աչքիս վրայ, պատասխանեց եսթերը և դուրս նետուեց սենեակից ու մի գլուխ վաղեց Լէյլա խանըմի սենեակը: Այդտեղ, այլ ևս չը կարողանալով բռնել իրան խեղդող հեծկլտանքը, նա ընկաւ գետնին, սուփրայի առաջ և դառնապէս լացեց:

ՇԱՀՐԻԱՐ

(Կը շարունակուի)